

Туристичні маршрути Закарпаття

Екскурсії Ужгородом

Серія навчальних видань
з історичного екскурсознавства Закарпаття **Книга 1**

Ужгород
2017

- 2.4. Ужгород університетський. *Віктор Кічера*..... 132
- 2.5. Пам'ятники видатним ужгородцям.
Роман Офіцинський..... 139

РОЗДІЛ III. Конфесії 154

- 3.1. Ужгород римо-католицький. *Тетяна Попович* 155
- 3.2. Ужгород греко-католицький. *Катерина Тулай* 161
- 3.3. Ужгород православний. *Юрій Данилець*..... 171
- 3.4. Ужгород протестантський. *Оксана Ферков*..... 178
- 3.5. Ужгород іудейський. *Роман Офіцинський*..... 184

РОЗДІЛ IV. Архіви і музеї 200

- 4.1. Ужгород музейний. *Василина Палинчак-Кутузова*..... 201
- 4.2. Закарпатський краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького.
Неля Жулканич..... 208
- 4.3. Закарпатський музей народної архітектури і побуту.
Юрій Офіцинський 218
- 4.4. Закарпатський обласний художній музей ім. Й. Бокшая.
Юрій Офіцинський 239
- 4.5. Архівно-музейна практика в Ужгороді.
Юрій Офіцинський 251

РОЗДІЛ V. Міжнародні зв'язки 270

- 5.1. Ужгород геополітичний. *Роман Офіцинський* 271
- 5.2. Ужгород прикордонний. *Іванна Скиба*..... 286

- 5.3. Ужгород американський. *Роман Офіцинський* 292
- 5.4. Ужгород національних геніїв. *Роман Офіцинський*..... 304

ПІСЛЯМОВА. Роман Офіцинський 320

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК. Юрій Славів 323

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК. Юрій Славів..... 329

ПОКАЖЧИК ІЛЮСТРАЦІЙ. Юрій Славів..... 334

4.3. Закарпатський музей народної архітектури і побуту

Маршрут екскурсії:

● вул. Капітульна, 33а

1

перед входом у скансен

Нині в Україні налічується 14 великих скансенів – музеїв під відкритим небом. Скансен шведською означає «замок». Так називали маєток у Стокгольмі, де 1891 р. створили перший у світі музей просто неба. Закарпатський музей народної архітектури та побуту в Ужгороді засновано 1965 р. рішенням Закарпатського облвиконкому, урочисто відкрито 27 червня 1970 р. Ідея запозичена з Латвійського етнографічного музею у Ризі, заснованого 1924 р. і відкритого 1932 р. На площі 4 га встановлені житлові, господарські, виробничі, громадські будівлі закарпатського села XVIII – першої половини XX ст. У дорадянську пору тут частково було престижне греко-католицьке кладовище «Могильний сад».

2

церква арх. Михаїла
із с. Шелестово Мукачівського району

Збудована 1777 р. У 1927 р. перевезена із с. Шелестово (нині частина селища Кольчино) до Мукачева, у 1974 р. – до ужгородсько-

го скансену. Є зразком класичного поєднання в народній архітектурі двох стилів: шатрового бойківського і барочного лемківського. Церква рублена з дубових брусів, покрита лемешем (гонтом). Складається із двох прямокутних зрубів – малого, де вівтарне приміщення, більшого – нави і бабинця.

Триподільність на вівтар, наву, бабинця яскраво виражена в екстер'єрі, що підкреслюється трьома вежами. Вежі над навою і вівтарем споруджені у вигляді п'ятиступінчастих шатрів, які завершуються барочними банями і голівками. Шатрова конструкція веж, вівтаря і нави наближає храм до церков шатрового типу, що поширений у всій Україні.

Центральне місце в інтер'єрі займає іконостас, що оздоблений різьбленим орнаментом рослинного характеру і реконструйований під ікони з церкви с. Колочава-Горб Міжгірського району, перевезені 1975 р. Іконостас чотириярусний, змонтований з ікон XVII-XVIII ст., які є цінними зразками народного живопису невідомих авторів. На стінах нави розміщено ікони XVIII ст., зокрема «Хресна дорога», «Страшний суд», на яких зображені не абстрактні святі, а живі земні люди зі своїми radoщами і журбою. У вівтарно-му приміщенні виставлено церковне начиння.

Над бабинцем-притвором споруджена двоярусна вежа-дзвіниця висотою 22 м (разом із притвором). У бабинці експонуються орнаменти різьблених деталей і колони старих іконостасів, підсвічники. Тут можна ознайомитися із стародруками з мистецьки виконаними гравюрами, художнім тисненням і металічним литтям.

Неподалік церкви надгробок засновнику першого в краї поліфонічного хору Костянтину Матезонському, котрий помер в Ужгороді 27 грудня 1858 р. Надгробок виготовили майстри с. Кушниця нині Іршавського району 1881 р. Біля входу в церкву експо-

нуються два дзвони, відлиті на людські пожертви у 1925 р. в с. Малі Геївці Ужгородського району в майстерні, заснованій ще 1793 р. Ференцом Егрі.

3

хата із с. Рекіти Міжгірського району

Це типовий зразок матеріальної культури бойків. Побудована на початку XIX ст., в музей перевезена в 1967 р. Слід відзначити монументальний зруб і масивний трапецієподібний одвірок. Дах хати чотирисхилий, покритий снопами житньої соломи – «жупами». Відкрита галерея об'єднує кімнату, наскрізні сіни, комору. До комори вхід окремий, до кімнати – із сіней. На верхній балці одвірка вхідних дверей у сіни є оберіг – розгалуження молодих пагонів смереки («королі», «царі»).

Інтер'єр хати вдало гармоніює з її зовнішнім виглядом. У сінях стоять ступи, діжка для капусти. У курній кімнаті впадає в очі відсутність декору на дерев'яних речах. Їх головна роль – практичне призначення. Тут традиційне розміщення саморобних селянських меблів: під глухою стіною ліжка-нари, уздовж віконних стін тягнуться грубі тесані лави, у кутку між лавами великий стіл, справа від входу – мисник, зліва – курна глинобитна піч. У коморі на грядці розвішано чоловічий і жіночий одяг, прикрашений вишивкою.

З боку фасадної стіни тягнеться відкрита галерея-«лавки», що служила місцем відпочинку і виконання певних робіт. У мину-

лому в хаті жила велика сім'я бідняка, основним заняттям якої було тваринництво і землеробство, а щоденним ужитком – здебільшого прісний вівсяний корж-ощипок. Неподалік садиби встановлено оборіг для зберігання сіна.

4

народна школа із с. Синевирська Поляна Міжгірського району

Ідеться про своєрідну пам'ятку народного будівництва другої половини XIX ст. Побудована 1883 р. Це типове сільське житло, однак більше за розмірами і дещо з порушеним принципом тридільності у внутрішньому плануванні української хати: хижка + сіни + комора + хижка. Хижка утворилася в результаті поділу комори на дві половини.

Школу збудовано зі смерекового дерева традиційною зрубною технікою. На масивних підвалинах (підліжницях, підлогах) зведено вінці, які зв'язані на кутах у прості замки з випусками. На випусах підвалин, уздовж головного фасаду, відкрита галерея. Дах чотирисхилий, крокви кріпляться між собою горизонтально прибитими латами, на які прибито драницю.

Конструкція стелі (подовиння) складається з чотирьох по-здовжніх брусів (геренд), на які настелено товсті дошки. Долівка в хижі та хижці глинобитна, у коморі та сінях – із товстих колотих дощок.

На одвірку вхідних дверей напис: «Року божіяго 1883-го дали ізробити Тернавчук Ілько зо своєю женов П[а]лагов із своїми чадами місяця юлія докончена робота 24-го. Майстер Галай Юрко».

У великій «хижі»-класі розміщено лавки і столи, за якими сиділи учні. Письмові вправи виконувалися на спеціальних дощечках грифельними стержнями. Біля стіни стіл вчителя, рахівниця, дошка (табла).

Опалювався клас металеву пичку. Направо з сіней входи у комору і «хижку». В останній відтворено інтер'єр житла вчителя: ліжка, стіл-скриня, стільці, хатне начиння. У коморі експонуються матеріали з історії розвитку освіти і боротьби за збереження рідної мови на Закарпатті в минулому.

5

каплиця із с. Новоселиця Міжгірського району

Побудована в першій половині XIX ст., у музеї з 1982 р. Відзначається простою архітектурно-художнього вирішення. Підвалинами каплиці є товсті чотиригранні тесані бруси-трами, скріплені на кутах замком «на зуб» або «зубом-канюком». На кутах у «трами» задовбані чотири вертикальні бруси-«стовпки», що зверху скріплені «вінцем». Для стійкості «стовпки» на-вхрест з'єднані рейками-розпінками. Дах чотирихилий, пірамідальної форми, покритий дранкою. Вхід через арку-виріз.

В інтер'єрі каплиці розміщено дерев'яну скульптурну групу «Розп'яття з пристоячими» – великий хрест, на якому розп'ятий Ісус Христос, обабіч великі об'ємні фігури Св. Марії та Івана Бого-слова, маленька фігура Марії-Магдалини, вона з розпущеним во-лоссям навколішках перед розп'яттям. Виконана невідомим народ-ним майстром, датується першою половиною XIX ст. Скульптури вирізьблено з липи, покрито ґрунтом, розфарбовано. Їх компози-ційне і пластичне вирішення, співвідношення пропорцій, тракту-вання образів свідчать про високу майстерність.

6

садиба із с. Гусний Великоберезнянського району

Перевезена в музей у 1967 р., є типовим житлом бойків се-редини XIX ст. Її споруджено на кам'яному фундаменті, стіни зве-дено з дерев'яних брусів. Дах чотирихилий, покритий солом'ю. Житлове приміщення і вся господарська частина (хлів-стайня, стодола-пелевня) розташовані під одним дахом. Така забудова на-зивалася «довга хижа», наразі має 19 м.

За структурою хата-хижа трикамерна (сіни + кімната + ко-мора) і належить до типу курних жител. Із фасадного боку хати – галерея, з якої йде вхід до комори і сіней. У сінях бачимо скрині для

зерна і борошна, діжки для капусти і бринзи, ступу. Наскрізний вхід-вихід веде на присадибну ділянку.

Інтер'єр кімнати небагатий: грубо витесані лави, посередині – стіл-скриня, справа в кутку – ліжко, застелене домотканим простирадлом. У миснику зберігався різний посуд. Піч без димаря. Інтер'єр житла відтворює процес домашнього ткацтва з верстатом включно.

У коморі зберігався одяг, деякі продукти і господарські речі, у stodолі господар тримав сільськогосподарські знаряддя (віз, сани, плуг, граблі, вила, ціпи тощо). У хліві, розміщеному в другій половині прибудови, тримали худобу. Біля садиби оригінальна споруда-рупа, подібна до льоху, для зберігання картоплі. У минулому садиба належала селянину-бідняку.

7

садиба із с. Довге Іршавського району

Хата перевезена в музей 1969 р., відтворює рівень житлового будівництва і побутової культури незаможного селянства другої половини XIX ст. верхньої течії Боржави. Хата трикамерна (кімната+сіни+комора), збудована з дерев'яних круглих брусів, скріплених на кутах «у замок». Стеля – з дощок, тримається на одному поздовжньому сволоці. Дах чотирихилий, покритий гонтом. Долівка – глинобитна. Вздовж стіни – напівзакрита галерея-торнац. Стіни зсередини і зовні обмазані глиною та побілені в насичений голубий колір.

В інтер'єрі хати сконцентровано багато різноманітних ужиткових речей, що підкреслюють умови праці сільських гончарів і майстрів-дротарів, які ремонтували гончарний посуд. Оригінальними є піч із припічком, чавунною плитою, а також грядка над ліжком для зберігання одягу і рушників, стіл, лавиці, мисник, ложечник тощо. Варто

пояснити, що грядка – це жердка, підвішена до стелі над ліжком. На ній вивішували одяг, рушники, простирадла. Характерна для хат XIX – початку XX ст., де ще не було меблів для одягу.

У снігах і коморі зберігаються господарські речі: сусіки-скрині для одягу і зерна, різний посуд, дрібний сільськогосподарський інвентар. Оригінальним експонатом у коморі є зварька – тринога дерев'яна діжка, в якій гарячим лужним розчином з попелу відбілювали білизну.

Біля хати є гончарська піч для випалювання керамічних виробів. Це реконструкція 1984 р. за зразком печі з с. Великі Ком'яти Виноградівського району. Діаметр основи, вимощеної з каменю – 195 см, висота – 115 см. Стінки викладені з вальків. У піч поміщалося майже 700 виробів, випал тривав 8-12 годин при температурі 900° і вище. Неподалік хати колодязь з коловоротом (корбою) із с. Загаття Іршавського району.

8

хата із с. Середнє Водяне Рахівського району

Характеризує тип трикамерного житла першої половини XX ст. румунського населення Закарпаття. Побудована 1928 р., у музеї з 1969 р. Хата побудована на високому фундаменті, стіни звенені з дубового дерева. Дах гостроверхий, чотирихилий, покритий дракною.

Житло має дві кімнати, одна з яких – світлиця, а друга – житлова. Стіни обмазані глиною та побілені лише із внутрішнього боку. Між кімнатами розташовані сіни, що використовувались і як кухня, і як підсобне приміщення. У снігах багато побутових речей вівчарського господарства, що є традиційним заняттям румунів Закарпаття. Тут дерев'яний посуд для вироблення овечого сиру (вурди), особисті речі ві-

вчаря. Будинок прикрашає різьблена галерея. На грядці та ліжках у світлиці вироби народного художника ткацького і килимарського промислів.

Румунське житло на Закарпатті не має своєї типології. Воно зазнало впливу дерев'яної архітектури українського населення гірських районів краю. Це житло є типовим для селянина-середняка. До нього ведуть монументальні масивні ворота з дашком.

9

хата із с. Ясіня (присілок Кевелів) Рахівського району

Репрезентує житло гуцула-бідняка, у цьому переконує планування житла, його інтер'єр. Це зразок народного будівництва середини XVIII ст., у музеї з 1973 р. Первісно стояла на горі Подерей, була курною. Двічі переносилася, про що свідчать дати 1811 і 1865, ви-

різані на зрубі-протесі між вікнами. У 1927 р. хата частково перебудовувалася.

Трикамерна (кімната+сіни+комора), напівкурна. Долівка всюди глинобитна. Високий чотирихилий дах із зрізаними фронтонами і вирізьбленим наскрізним хрестом під склепінням, укритий дранками. Вражають монументальні підвалини хати. Зруб хати з колотих надвоє ясенових колод – протес, що в діаметрі 50-60 см і з'єднуються на кутах у «сліпий замок». Збудовано без жодного цвяха чи скоби. Окремі деталі з'єднано зарубинами або дерев'яними кілками.

У житловій кімнаті головною деталлю інтер'єру є глинобитна піч, що служила для опалення, приготування їжі та випікання хліба. Цікавим є давній стіл із видовбаними у стільниці шістьма мисками-довбанками.

10

хата із с. Тибава Свалявського району

Збудована в кінці XVIII ст., одна з найстаріших пам'яток народної архітектури в музеї. Перевезена 1967 р. За своїми конструктивними особливостями, специфікою внутрішнього планування, інтер'єру є одним з поширених типів житла на Свалявщині в кінці XVIII та на початку XIX ст. Хата трикамерна (хата+сіни+комора), стіни виведені зі смерекових кругляків, обмазані тонким шаром жовтої глини.

Дах чотирихилий, покритий соломомою, стеля зроблена з дощок, тримається на «вінцях» і сволоках, долівка в усіх камерах глинобитна. Внутрішнє планування та інтер'єр досить скромні. Піч у житловій кімнаті служила для опалення, приготування їжі та випікання хліба. В інтер'єрі кімнати цікаві вжиткові речі, кожна з яких зроблена з великою майстерністю. Тут є старовинний різьблений стіл, традиційні тесані лави, мисник, ложечник, сусіки-скрині, гелетки, інші речі. Привертають увагу зразки кераміки, вишивки жіночого і чоловічого одягу.

Хата є унікальним експонатом, бо в ній, за припущеннями дослідників, у 1802 р. народився відомий вчений, автор першої історії Болгарії Юрій Венелін-Гуца. Садиба огорожена тином вертикального плетіння з перелазом.

11

хата із с. Вишково
Хустського району

Є одним із типів народного житла угорського населення Закарпаття останньої чверті XIX – початку XX ст. Збудована 1879 р. з тесаного дубового дерева зрубною технікою, в музеї з 1970 р. Такі житла зрідка трапляються в Угорщині, де хати були глинобитними чи будувалися із саманних цеглин (вальків).

Відчутний вплив народного будівництва українського населення верхів'їв р. Тиса. Крім зрубної техніки, це проявилось у влаштуванні напіввідкритої галереї, чотирихилого критого гонтом даху кроквяної конструкції, у традиційному оздобленні дверей та стовпчиків галереї.

Хата стоїть на високому кам'яному фундаменті, має своєрідне планування. Спочатку була традиційною: кімната+сіни+комора. Із часом комору перетворили у кімнату-кухню. У 1920-ті рр. її фасадну стіну змістили за рахунок галереї та зробили окремий вхід. Від глухої стіни відгородили комірчину з погребом, а кухню перенесли у сіни. Вхідні двері до приміщень прикрашено різьбленими шестипелюстковими розетками, які здавна є символом сонця. Стіни зсередині та зовні обмазані глиною та побілені.

На інтер'єрі житла позначився вплив міської культури: у великій кімнаті між вікнами розміщено касню із фарфоровими горнятами, а під протилежними стінами – два ліжка, оздоблені вишитими покривалами і наволочками. У шафі експонується угорський народний одяг. Обов'язковою прикрасою кімнати були декоративні фаянсові тарілки на стінах.

У малій кімнаті сім'я проводила більшість часу, тому там відтворено буденний інтер'єр. У кухні розміщено різне кухонне начиння. У коморі та погребі зберігалися продукти. На подвір'ї встановлено піч для сушіння фруктів і плетений курник.

12

хата із с. Гукливий
Воловецького району

Представляє народне житлове будівництво бойків. Споруджено в 1850-ті рр. і перевезено в музей у 1967 р. Внутрішнє планування кожної з трьох камер житла, групування в них побутових і господарських речей дають уявлення про життя і побут верховинців XIX ст. Житлова кімната розміщена між сіньми і коморою, що сприяло її утепленню. Вздовж фасадної стіни тягнеться відкрита галерея-ганок, до якої піднімалися з обох боків дерев'яними сходами.

Господар хати, крім землеробства і скотарства, був зайнятий виготовленням дерев'яних ужиткових речей. Для нього тут – столярний верстат і всі необхідні інструменти. У житловій кімнаті, значну частину якої займає піч, представлені меблі та побутові речі, більшість яких виготовлено з дерева. Поряд експонується різноманітний посуд, домоткані, вовняні та полотняні речі.

Комора використовувалася не лише для зберігання продуктів харчування, а й речей домашнього вжитку. У ній привертає увагу грядка з чоловічим і жіночим одягом, рушниками та іншими домотканими виробами. Хата репрезентує побут селянина-бідняка.

13

хата із с. Стеблівка
Хустського району

Збудована в кінці XIX ст. і перевезена в музей 1969 р. Є одним із поширених типів жител на півдні Хустщини і Тячівщини свого часу. Хата – двокамерна, має кімнату і комору-кліть, які ізольовані між собою і в кожну з них веде окремий вхід із галереї. Комору із часом, прорубавши два вікна, перетворили на житлову кімнату.

Житло невелике зі своєрідною технікою будівництва й архітектурою, має два входи-виходи. Стіни збудовано з тесаних дубових плах, обмазаних глиною і пофарбованих у голубий колір: ізсередини у світліший, зовні – у більш насичений. Дах гостроверхий, чотирихилий,

покритий дранкою. Уздовж фасадної й торцевої стін зовні розташовано напівзакриту галерею, що має кілька дубових різьблених стовпів. Стеля в хаті та галереї з дощок, настелених на один поздовжній і поперечний сволоки. Кімната має три, а комора – два шестищабкові вікна. Піч із чавунною плитою служила для опалення та приготування їжі.

Інтер'єр житла колоритний. У хаті багато вишиваних рушників, скатертин, покривал, подушок і плетених виробів із лози. Хата й побут характерні для селянина-бідняка. Поряд із хатою є стара пасіка із бджільником, зокрема експонуються давні вулики-дуплянки – з колод сосни і липи висотою 1-1,5 м. Перед хатою дощаті ворота з проти вагою у вигляді тесаної колоди різної товщини.

14

гуцульська садиба «Гражда»

Нагадує давньоруську рублену фортецю, що зв'язана із зовнішнім світом лише через браму і хвіртку. Перевезена з присілка Стебний Рахівського району 1967 р. Цей тип замкнутого двору є найхарактернішим у забудові гуцульської садиби XVII-XVIII ст. Гражда об'єднує житлові приміщення з господарськими будівлями. Споруди розташовано у два ряди, покрито довгою дранкою. У першому трикамерне житло (хата+сіни+хата) з прибудованими з вузьких боків коморами, а із заднього фасаду – хлівами-притулами для овець. Другий ряд – хлів, надвірна комора, за якою розміщена броварня. Всі будови обнесено високим дерев'яним глухим парканом, який має вхідні ворота і хвіртку.

В одній житловій кімнаті представлено святкові побутові речі, одяг, керамічні та різьблені дерев'яні вироби. У другій – відтворено буденний інтер'єр і процес тkania вовняних ворсових килимів-ліжників. У сінях представлено колекцію бондарних виробів і музичних інструментів – трембіта, цимбали, скрипка-«гуслі», сопілка. У минулому гражда була житлом заможного селянина.

15

корчма із с. Верхній Бистрий Міжгірського району

Побудована в кінці 1860-х рр. У музей перевезена 1977 р. За зовнішнім виглядом нагадує звичайну селянську хату, тільки значно більших розмірів. Це прямокутна зрубна будівля з горизонтально складених смерекових кругляків, внутрішнє планування якої, на відміну від простої хати, ускладнене і симетричне.

В результаті влаштування поздовжніх і поперечних перегородок утворено шість приміщень: три прилягають до переднього фасаду (корчма із шинком, кухня, спальня) і три розташовані з тильного фасаду (комора, сіни, нічліжка-ванькир).

Зруб корчми покладено на невисокий кам'яний фундамент із сухою в'язкою. На кутах вінці зрубу скріплено у простий замок. Основу зрубу становлять смерекові підвалини – бруси-трами. Дах високий чотирискілий, покритий дранкою.

Основою інтер'єру корчми був відгороджений латами шинок (відсік у куті), де через віконце продавали напої та куди вели дверцята. Зліва від входу під стінкою довгий стіл із двома лавицями. На зиму в приміщення заносили металеву грубку-кагля. На дерев'яній полиці в шинку – пляшки різної форми і вмісту, келишки-погарчики, мірки, лійки. У великій кімнаті корчми експонується виставка сільськогосподарських знарядь праці.

16

дзвіниця із с. Вільховатий Рахівського району

Ця шестигранна двоярусна споруда із смереки є типовою для народної дерев'яної церковної архітектури Рахівщини кінця XIX – першої половини XX ст. Нижній зрубний ярус поставлено на кам'яному підмурівку, складеному насухо. Над зрубом встановлено опасання (суцільна крита галерея навколо будівлі). Верхній каркасний ярус на 2/3 висоти оббито дошками. Шестигранний шатровий верх увінчує маленька головка з металевим хрестом. Під

склепінням даху на трьох масивних дубових балках закріплено дзвін. Дата на ньому (1898 р.) непрямо вказує на час спорудження дзвіниці. Перевезена в музей 2002 р.

17

кузня із с. Дубове Тячівського району

Відтворює умови праці ковалів у другій половині XIX – на початку XX ст. Побудована зі смерекових брусів, які з'єднано на кутах замком «у лапу». Дах кузні двосхилий, з усіченими фронтонами, покритий дранкою. З боку входу, на виступах поздовжніх брусів влаштовано навіс, під яким підковували коней. Кузня складається з одного приміщення і має два вікна. Стіни всередині та стеля обмазані глиною, яка є добрим вогнетривким матеріалом і запобігає пожежі.

Тут є відповідне обладнання, знаряддя, інструменти, зокрема ковальський міх, яким через спеціальну трубу-фурму подається струмінь повітря в горно, масивне ковадло з ковальським молотком і кліщами. У невеликій бочці з водою гартували розпечені залізні вироби. На довгому столі біля стіни лежать кліщі, зубила, пробійники, долота, лещата тощо. Справа від входу встановлено спеціальний пристрій, яким свердлили метал.

18

садиба із с. Оріховиця Ужгородського району

Представляє народне житлове будівництво середньої течії Ужа. Її побудовано в кінці XVIII ст. і перевезено в музей 1969 р.

Хата трикамерна (кімната+сіні+комора), напівкурна. Стіни хати з грубих дерев'яних плах, скріплених на кутах «у замок», стеля з дощок, що тримаються на кількох поперечних і поздовжніх сволоках. Зсередини стіни кімнати і сіней обмазані глиною і побілені. Долівка в усіх трьох камерах глиняна.

Хата покрита спеціальними солом'яними сніпками-«жупами». Уздовж фасадної стіни тягнеться глинобитна галерейка-«підхижа». Вікна маленькі чотиришибкові, волокові (зсередини закривались щитком-волоком). Важливим елементом інтер'єру є напівкурна піч із кошом, що служила для опалення, приготування їжі та випікання хліба. Цікавим є стіл, лава, мисник, ліжка, лада, багато дерев'яних ужиткових предметів кераміки. Привертають увагу самобутні керамічні вироби: тарілки, глечики, пивники тощо, розписані своєрідним орнаментом.

У сінях і коморі (остання була холодною добудовою) зберігаються речі кухонного і господарського вжитку, дрібні знаряддя праці, засоби переробки винограду. До складу садиби, крім хати, входять хлівець і стодола-пелевня під спільним дахом, курник на високих ніжках і колодязь-журавель, плетені ворота, огорожа і перелаз.

19

садиба із с. Ракошино Мукачівського району

Побудована 1869 р. і через століття перевезена в музей – 1969 р. Хата має кам'яний фундамент, дерев'яні стіни, обмазані ззовні та зсередини глиною та побілені. Дах двосхилий з усіченим фронтоном, покритий гонтом. Напіввідкрита галерея побудована з тесаних дощок і стовпів, оздоблена різьбою. Житло трикамерне: хата (світлиця)+сіні+хата (житлова кімната).

Речі побуту відтворюють землеробський напрям господарювання селян Мукачівщини другої половини XIX ст. У сінях – глинокам'яна піч для випікання хліба, дерев'яний та інший посуд хатнього вжитку. Житлова кімната виконувала і роль кухні. Тут усе необхідне для щоденного господарювання: плита, керамічний посуд, скриня з одягом.

Світлиця має два застелені ліжка, велику різьблену лавицю-скриню для святкового одягу, стіл, чавунну плиту-шпаргет. На обстановці в хаті відобразився вплив міської культури другої половини XIX ст. Гарно обрамляють світлицю орнаментовані фаянсові тарілки фабричного виробництва, розвішані на фасадній та при-

чільковій стінах. Це житло селянина-середняка. На подвір'ї є кіш-комора, хлівець і голуб'ятник. В одному з господарських приміщень розгорнута експозиція, присвячена традиційному бондарному ремеслу.

Кіш походить із с. Руське Мукачівського району, побудований 1886 р., у музеї – з 1983 р. Споруда стоїть на невисокому кам'яному фундаменті. В'язка каменю – «суха». Будівля двоярусна. Перший поверх – комора, другий («куш», «сушарка»), де просушували й обробляли качани кукурудзи, сушили зерно. Зазвичай кіш стояв перед вікнами хати біля дороги, де краще продував вітер. Уся садиба огорожена штахетником, ворота виділяються масивними тесаними стовпами з різьбленим верхом.

20

садиба із с. Бедевля Тячівського району

Це взірць архітектури і побуту селянства кінця XIX ст. долини р. Тересви, що зазнало певного впливу культури і побуту румунів, угорців, українців-гуцулів. Побудована 1888 р., коли в долині Тересви ввійшло в побут трикамерне житло типу: хата+сіни+хата. У 1969 р. хату перевезли в музей. Її збудовано з дерева на кам'яному фундаменті, покрито дранкою. У ній один вхід-вихід, що веде до сіней з галереї. У сінях глинокам'яна піч із плитою. Тут багато дерев'яних і керамічних речей побуту.

У житловій кімнаті буденний інтер'єр: селянські меблі, грядка з одягом, різний хатній посуд. Світлицю прибрано по-святковому. У ній накритий стіл, застелені вишиваними покривалами і подушками, килимами ліжка. Глуху стіну над ліжками закриває грядка з різноманітними виробами ткацтва, вишивки, килимарства. Тут цікаві меблі, зокрема стільці, різьблена скриня. Світлицю оздоблюють де-

коративні тарілки, одяг тощо. Це житло заможного селянина. На подвір'ї встановлено еліпсоподібний кіш із лози, вкритий дашком із дранки. Садибу огорожено тином-плотом горизонтального плетіння.

21

водяний млин із с. Колочава Міжгірського району

Найпоширеніший тип млинів на Закарпатті XIX – початку XX ст. Перевезений у музей 1967 р. Має спільні риси з житловим будівництвом того часу: зруби складено з дерев'яних брусів, дах чотирискілий, покритий дранкою. Млин має два приміщення – одне для механізмів, друге служило тимчасовим житлом для млинаря.

Помел проходив у кам'яних жорнах. На велике дерев'яне колесо падала вода і приводила його у рух. Обертаючись, колесо рухало вал і друге колесо, зубці-ціви якого почергово потрапляли на

вертикальну колоду-веретено із залізним валиком, що приводив у рух верхнє жорно-бігун, а нижнє (лежак) залишалося нерухомим. Жорна розміщені в «тулубі», складеному з дерев'яних брусочків. Зверху над жорнами дощатий барабан-кіш, в який засипали зерно. Закруткою звужували чи розширювали отвір у барабані залежно від того дрібний чи крупний помел. Млино надходило в ящик. Тут встановлені дерев'яні міри для зерна: мірка (віко) – 32 кг, півмірка (напіввіко) – 16 кг, четвертівка – 8 кг, вайтакув – 4 кг. У приміщенні, що служило тимчасовим притулком млинаря, бачимо піч, стіл, лаву, мисник.

Поряд з млином є невелика однодільна дерев'яна ступасукновальня із с. Монастирець Хустського району, що перевезена у музей 1974 р. Під чотирисхилим дахом, покритим дранкою, розміщено сукновальний механізм і котел для підігріву води. Тут же неподалік є валило із с. Пилипець Міжгірського району. Його використовували для валяння вовняних виробів. Це конусоподібна посудина з товстих дубових дощок-клепок із діаметром 1,5 м у верхній частині. Сюди з високого лотка пускали воду, сильний струмінь якої обертав-валяв ліжники і гуні.

4.4. Закарпатський обласний художній музей ім. Й. Бокшая

Маршрут екскурсії:

📍 пл. Жупанатська, 3

**пл. Жупанатська, 3 –
перед входом у художній музей**

Історія художнього музею розпочинається у стінах Ужгородського замку. Із 1947 р. при Закарпатському краєзнавчому музеї функціонувала картинна галерея. Згодом її перенесли в будинок жупанату. Музей завдячує двом знаковим постаттям – Йосипу Бокшаю (1891–1975) та Адальберту Ерделі (1891–1955), засновникам закарпатської школи живопису, котрі увічнені в скульптурній композиції неподалік – в Альпінарії. Вони викладали у вчительській семінарії, в 1927 р. створили Ужгородську художню школу, в 1931 р. – крайове товариство діячів образотворчих мистецтв. Найближчими їх учнями були З. Шолтес, А. Коцка, А. Добош, А. Борецький.

У музеї є два оригінальні офорти Т. Шевченка, найкраща колекція угорського живопису в Україні, зразки російського мистецтва. Музей збирає кращі взірці закарпатського образотворчого мистецтва, гончарних і тканих виробів. Представлені експозиції датуються від XVI ст. Загалом музейну збірку складають понад 10 тис. творів живопису, графіки, скульптури, литва, іконопису, декоративно-ужиткового і модельєрного мистецтва.